

Dilde Eşitlik Projesi

Hazırlayan

Ahmet Kavruk

Destek Verenler

Tutku Sönmez

Tasarım

Ahmet Kavruk

Web sitesi

dildeesitlik.com

E-posta

info@dildeesitlik.com

Tüm hakkı Sıfır Ayrımcılık Derneği'ne aittir.

Ücretsizdir, para ile satılamaz.

Bu doküman, Sıfır Ayrımcılık Derneği tarafından başlatılan burs programı kapsamında hazırlanmıştır. Bu belgenin içeriğinden hazırlayan sorumlu olmakla beraber bu içerik destek veren kurumların görüş ve tutumlarını yansıtmamaktadır.

İçindekiler

Ayrımcılık Nedir? | 5

- **Temel Ayrımcılık Biçimleri | 7**
  - Irksal ve Etnik Aidiyet Temelli Ayrımcılık | 7
  - Yabancı Uyruklu Kişilere Yönelik Ayrımcılık | 8
  - LGBTİ+lara Yönelik Ayrımcılık | 8
  - Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı | 9
  - Kast Temelli Ayrımcılık | 10
  - Engellilik Temelinde Ayrımcılık | 11
  - Din Ayrımcılığı | 11
- **Ayrımcılık Türleri | 13**
  - Doğrudan Ayrımcılık | 13
  - Dolaylı Ayrımcılık | 14
  - Dolayısıyla Ayrımcılık | 14
  - Taciz | 15
  - Makul Uyumlaştırma | 16
  - Çoklu Temelde Ayrımcılık | 18
  - İstisnalar | 18
  - Mağdurlaştırma | 19
  - Geçici Özel Önlem / Pozitif Ayrımcılık | 20

Ayrımcılığı Nasıl Tespit Ederiz? | 21

Ayrımcılık Suç Mu? | 23

Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi | 27

- Ayrımcılık Yasağı | 27
- Eşitlik İlkesi | 29

Ayrımcılıkla Mücadele | 33

Ayrımcılık ve Dil | 35

Dilde Eşitlik Projesi | 37

- 5N1K ile Dilde Eşitlik | 38

Türkçe'de Ayrımcı İfadeler | 39

- Ayrımcı Atasözleri | 40
- Ayrımcı Deyimler | 43
- Ayrımcı Seslenişler | 47

*EŞİTLİK
DİLDE
BAŞLAR*

Ayrımcılık Nedir?

Her insan yaşadığı toplumda sahip olduğu özelliklere göre 'kimlik' kazanır. Cinsiyet, yaş, etnik köken, mezhep gibi kişinin seçme hakkının olmadığı özelliklerine dayanılarak tanımlanması zaman içinde 'biz' ve 'öteki' kavramlarını yaratan en temel husustur. İşte tam da bu noktada 'öteki' olarak tanımlanan kişilere karşı duyulan önyargılar, ayrımcılığın temelini oluşturmaktadır.

Ayrımcılık, bütün koşulları aynı veya benzer durumdaki kişilere yönelik farklı muamelede bulunmak şeklinde gerçekleşebileceği gibi, tam tersi şekilde farklı durumlardaki kişilere karşı aynı muamele de ayrımcılığı yaratabilir. Örneğin; bir sınavda herkese eşit süre verilmesi, görünüşte eşitlikçi bir davranış olabilir ancak görme engelli öğrenciler açısından bu durum bir dezavantaj içermektedir. Böylesi özel bir durumda, görme engelli öğrencilere sınavda ek süre verilmesi yani farklı muamelede bulunulması bir ayrımcılık yaratmaz tam tersine ayrımcılığı önler.

İrk, etnik köken, ulusal aidiyet, sınıf, kast, din, dil, kanaat, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, yaş, sağlık durumu ve diğer etkenler her ne olursa olsun her insan eşit muamele görme hakkına yasal olarak da sahiptir. Ancak çeşitli ulusal ve uluslararası yasal dayanaklar olmasına rağmen aidiyet(ler)i nedeniyle kişi veya kişilerin zulme uğradığı ve ayrımcılığa maruz kaldığı durumları sık sık duyuyoruz ya da görüyoruz.

Temel Ayrımcılık Biçimleri

Ayrımcılık; haksız bir ayırım nedeniyle, kişi ya da kişilerin insan haklarından ve diğer yasal haklardan, diğer insanlarla birlikte eşit bir biçimde faydalanamadığı durumlarda çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır.

- **İrksal ve Etnik Aidiyet Temelli Ayrımcılık**

Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama ya da kısıtlama 'ırksal ayrımcılık' anlamındadır.

İrkçilik; kast dahil olmak üzere soy, ulusal köken, ten rengi, irksal aidiyet veya etnik aidiyet nedeniyle insanların insan haklarından eksiksiz bir biçimde faydalanmasını sistematik olarak engellemektedir. İrkçilik, bugün neredeyse dünyanın tüm ülkelerinde farklı gruplardan insanların yaşamlarını etkilemektedir ve bu bağlamda da Türkiye'de Kürtler, Rumlar, Ermeniler, Lazlar, Çerkezler, Romanlar vd. etnik gruplardan insanlar basit bir iş ilişkisinde dahi irksal ayrımcılığa maruz kalabilmektedir.

Ulus-devletlerde egemen kimlik dışındaki diğer kimliklerden insanlar, maruz kaldıkları ayrımcılıklar nedeniyle, kimliklerinin yasal olarak kabul görmesinden ana dillerini konuşmaya kadar birçok temel hak için mücadele etmek zorundalar.

- **Yabancı Uyruklu Kişilere Yönelik Ayrımcılık**

Yabancı uyruklu kişilere yönelik ayrımcılık önemli ölçüde ırkçılığa ve üstünlük varsayımına dayanmaktadır. 'Yabancı düşmanlığı' olarak da bilinen bu ayrımcılık biçimi çoğunlukla bir ülkedeki sosyal ve ekonomik sorunlara "günah keçisi" arayan politikacılar tarafından dillendirilen nefret söylemleriyle körüklenmektedir. Bu ayrımcılık biçimine son dönemde Türkiye'de artan Suriyeli düşmanlığı ve göçmenlere yönelik toplu şiddet vakaları örnek gösterilebilir.

- **Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İntersekslere (LGBTİ+lara) Yönelik Ayrımcılık**

Dünyanın dört bir yanında insanlar kimi sevdikleri, kimden hoşlandıkları ve kim olduklarıyla ilişkili olarak dışlanabiliyor ya da saldırıya maruz kalabiliyor. Lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve intersekslerler (LGBTİ+); eğitim, istihdam, barınma veya sağlık hizmetlerine erişim gibi birçok alanda adil olmayan bir muameleye uğrayabiliyor, tacize ve şiddete maruz kalabiliyor.

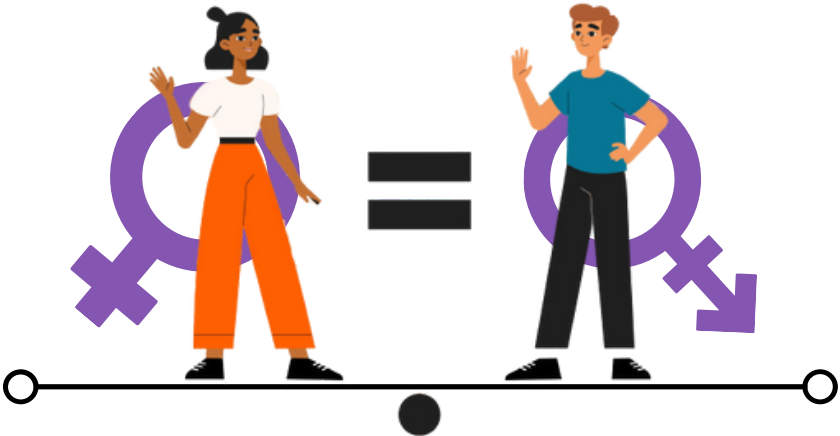
Hatta bazı ülkeler, kişileri, cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle hapis veya ölüm cezasına mahkum ediyor. LGBTİ+'ların hayatlarını özgürce yaşaması ve yasalar onların tarafında olmadığı halde uğradıkları çeşitli hak ihlalleri için adalet talep etmesi oldukça zor, hatta çoğu zaman imkansız. Ayrımcılığı suç haline getiren yasaların varlığında dahi, kimliklerine yönelik damgalama ve kalıp yargılar nedeniyle LGBTİ+'lar toplumun eşit üyeleri gibi yaşamaktan veya başkalarının faydalandığı haklardan ve özgürlüklerden mahrum olabiliyor.

• Toplumsal Cinsiyet Ayrımıcılığı

Günümüzde dünyadaki birçok ülkede hala kadınların ve kız çocuklarının haklarını yok sayan yasalar, politikalar, gelenekler ve inançlar bulunuyor. Kadınlar, yasalara göre; istediği gibi giyinmiyor, geceleri çalışmıyor ya da eşlerinin imzası olmadan bankadan kredi çekemiyor. Birçok ülkede, ayrımcı, ötekileştirici ve dışlayıcı yasalar; kadınların boşanma, mülk edinme, bedenleri üzerindeki tek söz sahibi olma ve tacize karşı korunma haklarına çeşitli sınırlandırmalar getiriyor.

Süregelen adalet mücadelesinde yüz binlerce kadın ve kız çocuk, insan haklarını istemek ve toplumsal cinsiyet eşitliği talep etmek için sokaklara çıkıyor. ABD, Avrupa ve Japonya'da kadınlar, #MeToo yürüyüşleri kapsamında kadın düşmanlığını ve istismarı protesto etti. Arjantin, İrlanda ve Polonya'da kadınlar, baskıcı kürtaj yasalarının kaldırılmasını istemek için protestolara katıldı. Suudi Arabistan'da araç sürme yasağına son verilmesi için çağrı yaptılar; İran'da ise zorunlu başörtüsünün kaldırılmasını talep ettiler. (Ayrımcılık, Uluslararası Af Örgütü Web Sitesi)

Kadın hareketlerinin güç kazanmasına rağmen, çeşitli ülkelerdeki hükümetler halen kadınları baskı ve kontrol altına almayı amaçlayan otoriter politikaları, yasaları ve gelenekleri açıkça destekliyor.

Tüm dünyada doğurganlık yaşındaki kadınların en az yüzde 40'ı, kürtajın sert bir biçimde sınırlandırıldığı veya yasalarca izin verilse dahi uygulamada erişilebilir olmadığı ülkelerde yaşıyor. Yaklaşık 225 milyon civarında kadının modern korunma yöntemlerine erişimi yok. Diğer yandan, dünyanın dört bir yanında kadınlar, erkeklere kıyasla ortalama daha düşük ücret almakla kalmıyor; aynı zamanda da karşılıksız emeğe dayalı ve kayıt dışı, güvensiz ve niteliksiz işlerde daha fazla çalışıyor. Tüm bunlar, büyük oranda, kadınları ve yaptıkları işleri daha düşük bir statüde değerlendiren 'toplumsal değerlerden kaynaklanıyor.

Toplumsal cinsiyet temelli şiddet kadınları orantısız bir şekilde etkilemekte ve daha fazla dezavantajlı yapıyor; buna rağmen, siyasetçiler, insan hakları krizi olan bu gerçeği görmezden gelmeye ve kadınları yok saymaya devam ediyor.

- **Kast Temelli Ayrımcılık**

Özellikle Asya ve Afrika'da görülen bu ayrımcılık biçimi, '*işe ve soya dayalı ayrımcılık*' olarak da biliniyor. Diasporada yaşayan insanlar dahil olmak üzere bu ayrımcılık biçimi dünyada en az 260 milyonun üzerinde insanı etkilemektedir. Bu ayrımcılık biçiminde doğuştan gelen kimlikleri nedeniyle insanlar, sosyal anlamda dışlanmakta, ekonomik olarak yoksullaştırılmakta ve fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Toplumda oldukça derine kök salmış bir ayrımcılık biçimi gündelik hayatta; kişilerin kültüre ve geleneklere ilişkin algılarında; sosyal ve ekonomik yapılarda; eğitimde ve istihdamda; hizmetlere, fırsatlara, kaynaklara ve pazara erişimde görülmektedir. Ayrımcılık, kuşaktan kuşağa aktararak kalıcı hale getirilmektedir.

• Engellilik Temelinde Ayrımcılık

Dünyada her 10 kişiden biri engelli ancak buna rağmen, birçok toplumda, engelliler dışlanıyor ve utanç veya korku nesnesi muamelesi görüyor. Engellilerin büyük çoğunluğu, maruz kaldığı ayrımcılıklar nedeniyle yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Engelli kadınların fiziksel ve cinsel istismara maruz kalma olasılığı, engelli bulunmayan kadınlara göre iki ila üç kat daha fazla. Hala birçok ülkede yasalarca engelli binlerce kişi hukuken “yetersiz” olarak kabul ediliyor ve bu kişiler için vasi edinme zorunluluğu var. Engelliler, mevcut sistemlerde haklarını kullanamıyorlar ve bu adaletsiz kararlara mahkemelerce itiraz edemiyorlar.

• Din Ayrımcılığı

Bugün dünyanın birçok ülkesinde kozmopolit yapı gereği farklı uluslardan ve farklı dinlerden veya aynı dinin farklı mezheplerinden insanlar bir arada yaşıyor. Dinler arası hoşgörü ve insanların inançlarına göre yargılanmaması her yerde genel bir ahlaki kural olsa da günlük hayatta bu kural çok fazla geçerli olmuyor. Müslümanların çoğunlukta yaşadığı bir yerde Hristiyanlar ya da Yahudiler ayrımcılığa maruz kalırken tam tersi durum Hristiyanların veya Yahudilerin çoğunlukta yaşadığı yerlerde Müslümanlar için geçerli olabilmektedir.

Din temelli ayrımcılık kendi için farklı şekillerde olabilmektedir. Örneğin; insanlar, kendi dininden olan insanlar tarafından mezhepbi farklı olduğu içinde ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Özetle; dini inançları nedeniyle insanlar birçok engellemeye maruz kalabilmekte ve hatta inançları devlet eliyle engellenebilmektedir. Bu konuda eşitliğin sağlanması hem ulusal hem de uluslar arası düzeyde çeşitli sözleşmeler olsa dahi bu sözleşmelerin uygulanabilirliği ayrı bir tartışma konusu olarak toplumların önünde durmaktadır.

Ayrımcılık Türleri

- Doğrudan Ayrımcılık

Bir kişi veya grubun, dil, etnik köken, cinsel yönelim, engellilik gibi ayrımcılığın yasaklandığı nedenlerden birine dayalı olarak temel hak ve özgürlüklerinden, aynı veya benzer konumda olduğu diğer kişilerle eşit olarak yararlanmasını ve bunları kullanmasını engelleme ya da zorlaştırma niyet veya etkisine sahip her türlü fark, dışlama, sınırlama ya da tercih '*doğrudan ayrımcılık*'tır.

Doğrudan ayrımcılık, içerisinde farklı unsurları barındırır:

- İlk olarak, farklı bir muamelenin tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrımcılık aynı veya benzer konumda olan kişiler arasında olabileceği için kişilerin konumları karşılaştırılmalıdır.
- İkinci olarak, kişilerin aynı veya benzer bir konumda oldukları ortaya konulduktan sonra yapılan farklı muameleyi meşru kılan bir amacın olup olmadığı değerlendirilmelidir.

• Dolaylı Ayrımcılık

Herkes için aynı şekilde geçerli ve görünüşte tarafsız olan, ancak bazı kişi ve gruplar üzerinde diğerlerinden farklı olarak veya diğer gruplardan daha fazla olumsuz etki ya da etkiler yaratan yasal düzenleme, uygulama ve tedbirler '*dolaylı ayrımcılık*' yaratmaktadır.

Dolaylı ayrımcılığın üç temel unsuru vardır:

- Ortada görünüşte tarafsız bir uygulama, tedbir ya da kuralın bulunması,
- Bu tarafsız uygulama, tedbir ya da kuralın olumsuz sonuçlar doğurması veya böyle bir ihtimal yaratması,
- Bu tarafsız uygulama, tedbir ya da kuralı meşru kılacak bir nedenin bulunup bulunmadığı.

• Dolayısıyla Ayrımcılık

Bir kişinin, kendisiyle bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılığa uğraması bu türdeki örnek verilebilir. Bazı ayrımcı muamelelerde doğrudan ayrımcılık söz konusudur. Ancak burada kişi kendisi ile ilgili değil, yakın ilişkide olduğu bir başka kişinin bir özelliği nedeniyle ayrımcılığa uğramaktadır. Bu duruma beyaz birinin, siyah biri ile evli olmaktan dolayı, işyerinde ayrımcılığa uğraması örnek gösterilebilir. Burada doğrudan ve ırk temelinde ayrımcı bir muamele söz konusudur ancak ayrımcılığa uğrayan kişinin değil, onunla bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılık gerçekleşmektedir.

• Taciz

İrk, din, yaş, engellilik ve cinsel yönelim gibi nedenlerden herhangi birisiyle ilgili olarak bir kişinin onurunu zedelemek ve gözdağı veren, düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü ya da saldırgan bir ortam yaratmak amacı veya etkisiyle o kişi için istenmeyen bir fiil gerçekleştirilmesi 'taciz'dir.

Bir davranış, hakaret içeren şaka ya da aşağılayıcı sözler taciz olabilir. Örneğin, işverenin işçisine fiziksel görünüşüyle ilgili şaka yapması bir tacizdir. Bazen bakış bile tacize girebilmektedir. Bunun yanında, taciz tek bir davranışla gerçekleşebileceği gibi, zamana yayılmış davranışlar dizisi ile de gerçekleşebilir. İşitme engelli işçinin, iş arkadaşları tarafından üzerine kalem kağıt atılarak çağırılması da tacizin yalnızca işveren tarafından yapılmayacağını bir göstergesidir.

Bir davranışın veya hareketin onur kırıcı veya aşağılayıcı bir etkisinin olması, taciz için yeterli bir unsurdur. Davranışın amacı taciz olmasa bile, bu tür bir sonuç doğurduğu hallerde tacizin varlığı kabul edilmelidir. Farklı bir etnik gruptan olduğu için bir ailenin, yaşadığı evin işaretlenmesi tacize girdiği gibi, belli bir mezhebe ilişkin hakaret içeren sözlerin yazılı olduğu pankart veya pankartların asılması da tacize girmektedir.

Günümüzde taciz, ayrımcılığın özel bir türü olarak kabul edilir. Tacizin yasaklanmasındaki amaç, hak ve özgürlüklerden yararlanırken, bu yararlanmanın insan onuruna yaraşır bir ortamda gerçekleşmesidir. Uluslararası sözleşmeler tacize ilişkin açık bir düzenleme içermese de, bu durum devletlerin tacizi yasaklama yükümlülüğü olmadığı şeklinde yorumlanamaz. Her şeyden önce, devletlerin kişilerin maddi ve manevi varlığına yönelik her türlü tecavüzü önleme yükümlülükleri vardır.

• Makul Uyumlaştırma

Engelli kişiler açısından, işveren veya herhangi bir kişi ya da kuruluşun, bir hükmün, ölçütün veya uygulamanın beraberinde getirdiği dezavantajları ortadan kaldırmak için uygun tedbirleri alması 'makul uyumlaştırma'dır.

Makul uyumlaştırmaya tekerlekli sandalyeli kişilerin işyerlerine erişimi için gerekli düzenlemelerin yapılması, çalışma saatlerinin esnek ayarlanması, ofiste kullanılan araçların onların ulaşabileceği şekilde düzenlenmesi, görevlerin çalışanlar arasında adaletli dağıtımı gibi örnekler verilebilir.

Makul uyumlaştırmanın reddi, belli koşulların bir araya gelmesiyle ayrımcılık oluşturur. Bu koşullar sırasıyla şöyledir:

- Uyumlaştırmayı sağlama yükümlülüğü olan tarafın, buna ihtiyacı olan kişinin durumu hakkında bilgilendirilmiş olması,
- Uyumlaştırmanın, yürütülecek faaliyetlerle ilişkili olması ve uyumlaştırma yükümlülüğü altında olan taraf bakımından aşırı bir yük getirmemesi,
- Uyumlaştırmanın, üçüncü kişiler açısından faaliyetlerin gerçekleştirilmesini güçleştirmemesi,
- Uyumlaştırmanın, makul olması için uyumlaştırmanın imkânsız olmaması.

Makul uyumlaştırmanın reddedilmesinin ayrımcılık olarak tanımlanması ilk kez, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme** ile ilgili olarak yayımlanan **5 No'lu Genel Yorum** ile gerçekleşmiştir. **AB İstihdamda Eşitlik Direktifi**'nde de makul uyumlaştırma düzenlenmiştir. Makul uyumlaştırmanın reddinin ayrımcılık teşkil edeceğini ifade eden bir diğer uluslararası belge, **Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme**'dir. Kavram, Sözleşme'nin resmi Türkçe çevirisinde "makul düzenleme" olarak ifade edilmiştir. Sözleşme'nin 2. maddesine göre; " 'Makul düzenleme', engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri ifade eder."

• Çoklu Temelde Ayrımcılık

Çoklu temelde ayrımcılık, bir kişinin birden çok temelde ayrımcılığa uğraması durumudur. Bu ayrımcılık türü, 'çoklu ayrımcılık' veya 'kesişen ayrımcılık' olarak da bilinir. Çoklu temelde ayrımcılık, bir kişinin farklı alanlarda farklı temelde ayrımcılığa uğraması ile gerçekleşebileceği gibi, bir kişinin tek bir olayda birden fazla temelde ayrımcılığa uğraması şeklinde de gerçekleşebilir. Örneğin bir kişi hem siyah hem de kadın olduğu gerekçesiyle işe alınmıyorsa çoklu temelde ayrımcılık söz konusudur.

• İstisnalar

Ayrımcılık yasağı ile ilgili olarak belli şartlar altında kişiler arasında farklı muameleye izin verilebilir. İstisnalar sayılıdır ve ancak belirtilen çerçevelere göre uygulanır. *İstihdamda Eşitlik Direktifi*'nin 4. maddesinde din veya inanç, yaş, engellilik ve cinsel yönelim temellerinden biriyle ilgili bir özelliğe dayalı farklı bir muamelenin var olabileceği belirtilir. Farklı muamele, aşağıdaki şartlar altında ayrımcılık oluşturmaz:

- Söz konusu özellik söz konusu işe ilişkin faaliyetlerin ya da bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği bağlamın niteliği sebebiyle gerçek ve belirleyici bir mesleki şartsa ve
- GÜdülen amaç meşru ve aranan şart orantılı ise.

Örneğin; Martin Luther King ile ilgili bir filmde o rol için sadece siyah insanların başvurabileceğine dair bir ilan verilebilir veya bir Sinagog'da görev yapmak üzere işe alınacak kişinin başka bir dine mensup olması nedeniyle tercih edilmemesi, ayrımcılık olarak nitelendirilemez. Ancak burada izin verilen farklı muamele, mesleğin veya işin gerektirdiği niteliklerden başka bir neden üzerine inşa edilemez. Bu nedenle örneğin yukarıda belirtilen Martin Luther King ile ilgili çekilecek film örneğinde aranan kişinin eşcinsel olmaması gerektiğine dair bir ilan verilmiş olması ayrımcılık oluşturacaktır.

Yaş da istisnaya izin verilen niteliklerden biridir. Bu konuya, 'zorunlu emeklilik yaşı düzenlemesi' örnek verilebilir. Keza belli bir yaşın üzerinde olanların, çalışma olanakları açısından, genç olanlara göre dezavantajlı muamele görmesi, ilkesel olarak ayrımcılık teşkil eder. Ancak, bu tür farklı bir muamele işsizliğin azaltılması vb. nedenlere dayanıyorsa -yaş temelli- ayrımcılık olarak değerlendirilmez.

Özel önlemler de istisnalar kapsamında değerlendirilir. Özellikle kadın ve erkeğe eşit muamele ilkesi gereğince öngörülen geçici özel önlemler, farklı muamele yasağının ihlali olarak değerlendirilmez.

• Mağdurlaştırma

Bir kişinin ayrımcılığa uğradığı gerekçesiyle yaptığı şikâyet sonucu kötü davranışla karşılaşması veya farklı muamele görmesi ya da bir kişinin ayrımcılığa uğradığı gerekçesiyle bir şikâyette bulunan kişiyi desteklemesi sonucunda benzer muamelelerle karşılaşması mağdurlaştırma türünde ayrımcılığa girmektedir.

Mağdurlaştırma, ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesinin çiğnendiği iddiası ile, idari şikâyet ya da yargı yoluna başvuran bireylerin, bu girişimlerinin önlenmesi, girişimde bulunmalarından dolayı cezalandırılmaları gibi bir nedenle olumsuz bir tutum ya da davranışla karşı karşıya kalması durumudur.

Mağdurlaştırmaya uğrayan, ayrımcılığa maruz kalan bireyler olabileceği gibi, bir şikâyet ya da dava nedeniyle delil sunan, şikâyette bulunan veya dava açan üçüncü kişiler de olabilir. Mağdurlaştırma, bir ayrımcılığın ortaya çıkmasını engellemek ya da cezalandırmak şeklinde ortaya çıktığından ayrımcılık eylemi sayılmaktadır.

• Geçici Özel Önlem / Pozitif Ayrımcılık

Ayrımcılık konusunda, toplumda belki de en çok duyulan kavram 'pozitif ayrımcılık' olarak da bilinen 'geçici özel önlem'dir. Özel önleme ihtiyaç duyulmasının nedeni, eşitliğin sağlanabilmesi için, ayrımcılık yasağının yanı sıra, ayrımcılığa maruz kalma riski taşıyan, engelliler, kadınlar, "azınlıklar" gibi dezavantajlı gruplardan olan kişilerin özel olarak desteklenmesi gerekliliğidir.

İstihdam alanında engellilere kota uygulaması gibi, siyasi partilerin seçimlerde kadın kotası uygulaması da buna örnek olabilir. İlk bakışta bu durum eşitsizlik gibi görünse de, aslında fiili eşitsizliği gidermeye yönelik bir geçici özel önlemdir.

Birlikte güçlüyüz

İş bulma konusunda bir kadın ile erkek aynı koşullara sahip olmadığı gibi, engelli bir kişi ile engelsiz kişinin de aynı koşullara sahip olmadığı bir gerçektir. Bu noktada toplumda dezavantajlı olduğu düşünülen kişiler açısından geçici özel önlemler alınması, eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmemektedir; çünkü bu farklı muamele haklı nedenlerin bir sonucudur. Tersine bir durum ise, fiili eşitsizliği korumak anlamına gelmektedir.

Ayrımcılığı Nasıl Tespit Ederiz?

Karşılaşılan davranış ya da uygulamaların ayrımcılık olup olmadığı; davranışın, farklı bir muamele mi yoksa ayrımcı bir muamele mi olduğunun tespiti ile mümkündür.

- **Farklı Muamele ile Ayrımcı Muamele Arasındaki Farklar**

“Farklı muamele”, aynı veya benzer durumda olan bireylere yönelik davranışların aynı olmaması halidir. Farklı muamelenin bazı koşulların varlığı halinde ayrımcılığa neden olmadığı kabul edilmektedir. Bu durumda, bireyler arasında yapılan her farklı muamele, ayrımcılığın ihlali anlamına gelmemektedir.

Farklı muamelenin ayrımcı olup olmadığına tespitinde önemli olan iki husus bulunmaktadır.

- Davranışın yöneldiği kişilerin aynı veya benzer durumda olmaları.
- Aynı veya benzer durumda olan bireylere farklı muamelede bulunulmasının haklı bir sebebe dayanmaması zorunluluğu.

Örneğin; bir fabrikada, A mezhebinden olması nedeniyle bir işçinin işten çıkartılıp, B mezhebinden işçinin işten çıkartılmamasında farklı davranışın haklı bir sebebi bulunmamaktadır. Bu nedenle bu durumda ayrımcılık söz konusudur ancak farklı muamelenin eşitliği sağlamayı veya ayrımcılığı ortadan kaldırmayı amaçladığı hallerde, görme engelli bireylere sınavlarda daha uzun süre verilmesi ya da seçimlerde kadın kotası uygulanması, farklı muamele olsa dahi ayrımcılık oluşturmamaktadır.

Farklı muameleyi, ayrımcı muameleden ayıran bir unsur, haklı nedenin olmasıdır. Ancak haklı neden yani meşru amaç, toplumdan topluma değişebileceği gibi, aynı toplumda zaman içinde de değişebilir.

Haklı nedene dayanan farklı muamelenin ayrımcılık sayılmamasının bir başka koşulu ise farklı muamelenin orantılı olmasıdır. Sonuç olarak, farklı muamelenin haklı bir nedeni bulunmuyorsa, bu davranış ayrımcı muamele olacağı gibi, farklı muameleyi gerektiren haklı bir nedenin varlığı halinde, farklı davranılmaması da ayrımcılık oluşturur.

Ayrımcılık Suç Mu?

Uygulanabilirlikleri ve yaptırım güçleri bir tartışma konusu olsa dahi, ayrımcılık gerek ulusal gerekse uluslararası metinlerde yasaklanmıştır. Örneğin; **BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme** ile engelliliğe dayalı, **BM Kadınlara Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi** ile cinsiyete dayalı ve **BM Her Türü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme** ile ırka dayalı, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi** ile ise haklar bakımından ayrımcılık yasaklanmıştır.

AB hukukunda yer alan metinler ayrımcılık yasağı alanında temel metinler ise şunlardır:

- Kendi Namına Çalışan Kadın Ve Erkeklere Eşit Muamele Direktifi (1986/613/EC)
- Hamilelik Direktifi (1992/85/EC)
- Ebeveyn İzni Direktifi (1996/34/EC)
- Yarı Zamanlı İş Akdi İle Çalışanlar Direktifi (1997/81/EC)
- Belirli Zamanlı İş Akdine Bağlı Olarak Çalışanlar Direktifi (1990/70/EC)
- İstihdam ve Meslek Sahibi Olma Konularında Erkek ile Kadınlara Eşit Fırsatlar Tanınması ve Eşit Muamelede Bulunulması İlkesinin Uygulanmasına İlişkin Direktif (2006/54/EC)
- Hamilelik Direktifi (1992/85/EC) Irk ve Etnik Kökene Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamelede Bulunulması İlkesinin Uygulanmasına İlişkin Direktif (2000/43/EC)
- İstihdam ve İş Konusunda Eşit Muamele İçin Bir Genel Çerçeve Oluşturulmasına İlişkin Direktif (200/78/EC)

İlgili AB müktesebatı gereği sözleşmelerin tarafı olan devletlerin ayrımcılık yasağıyla ilgili bir kurum kurulması şartı vardır. Nitekim Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi örneklerde ayrımcılıkla mücadele amaçlı ayrı bir kurum oluşturulması yerine bu işlevin insan haklarıyla ilgili mevcut kurumların yeniden yapılandırılması şeklinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Türkiye de aynı anlayışla 20 Nisan 2016 tarihinde 6701 sayılı kanunla Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunu kurulmuştur.

Ayrıca ulusal mevzuata baktığımızda; Anayasa'nın 10. maddesi ile "**Kanun Önünde Eşitlik**" ilkesi benimsenmiş, 2005 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesi ile ayrımcılık suçu düzenlenmiş ve 5378 sayılı kanun ile engelliliğe dayalı ayrımcılık yasaklanmıştır. İş Kanunu'nun 5. maddesi ile ise "**Eşit Davranma İlkesi**" başlığı altında iş ilişkisinde ayrımcılık yasaklanmıştır.

Ayrımcılık, her ne kadar ceza kanunu ile suç olarak düzenlenmişse de yapılan yasal düzenlemeye göre:

- Ayrımcı muamele gördüğünü ispatlamak mağdurun sorumluluğuna bırakılmıştır.
- Yalnızca doğrudan ayrımcılık cezalandırılmıştır. Dolaylı ayrımcılık, taciz, dolayısıyla ayrımcılık, mağdurlaştırma ve makul uyumlaştırma yapmama sonucu ayrımcılık, kapsama alınmamıştır.
- Maddede 2014 yılında yapılan değişiklik ile; suçun tanımı daraltılmış, ayrımcılık nedenlerinden "benzeri sebepler" ibaresi çıkarılmış, muamelenin "nefret nedeniyle" yapılması şartı getirilmiştir.
- Tüm hak ve özgürlükler değil, yalnızca bazı haklar bakımından ayrımcı müamele suç oluşturduğundan, birçok hak ve özgürlük koruma dışında kalmıştır.

Ayrımcılık
eşitsizlik
yaratır!

Ayrımcılık Yasağı ve EŞitlik İlkesi

- Ayrımcılık Yasağı

Çoğu uluslararası sözleşme, ayrımcılığı yasaklamakla birlikte tanımını yapmaz. Bunlar arasında Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesi; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesi; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 2. maddesi belirtilebilir. Bu ve diğer sözleşmelerde taraf devletler, kendi ülkelerinde yaşıyan ve yetkisi altında bulunan herkese ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum vb. statüler bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin ilgili sözleşmelerde tanınan hakları sağlamakla ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür. Ancak ayrımcılığı yasaklayan söz konusu maddeler kendi başlarına değil, sözleşmelerde yer alan diğer haklarla birlikte gündeme gelebilir.

Bu duruma istisna oluşturan bazı sözleşmeler mevcuttur. Bu sözleşmelerde ayrımcılık yasağının getirdiği koruma ilgili sözleşmenin maddeleri ile sınırlı değildir, kişilere hukuken tanınmış tüm hakları da kapsamına alır. (Karan Ulaş, Gül İdil I., "Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi", Bilgi Üniversitesi Yayınları, Syf 7, İst. 2011)

Ulusal ve uluslararası metinlerde düzenlendiği haliyle ayrımcılık yasağı, bir kişinin veya bir grubun karşılaştığı muamele bakımından ilgisiz ve etkisiz bir niteliğinin, muamelenin belirleyici bir unsuru olarak kullanmasına karşı kişileri ve grupları korumayı amaçlar. Söz konusu metinler hangi özellikler bakımından farklı muamelenin ayrımcılık sayılacağını bazen sınırlı bazen de sayılı olarak belirtir.

Ayrımcılık yasağının kapsamına eğitim ve öğretim, yargı, kolluk, sağlık, ulaşım, iletişim, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, sosyal yardım, spor, konaklama, kültür, turizm vb. hizmetleri sunan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri girmektedir. Bu hizmetleri sunanlar yürüttükleri faaliyetler bakımından bu hizmetlerden yararlanmakta olan veya yararlanmak üzere başvurmuş olan ya da bu hizmetler hakkında bilgi almak isteyen kişi aleyhine ayrımcılık yapamazlar. Bu hüküm kamuya açık hizmetlerin sunulduğu alanlar ve binalara erişimi de kapsamaktadır. (Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Web Sitesi)

AB uygulamasında ayrımcılık yasağının kapsamı; istihdam, mal ve hizmetlere erişim, sosyal hizmetlere erişim olmak üzere 3 ana kategoriden oluşmaktadır. Kanunda bu alanlar düzenlenmekle birlikte istihdam piyasasına ilişkin ayrımcılık hususları ayrı bir maddede düzenlenerek işe alma, çalışma ve işe son verme süreçlerinin tümü ayrımcılık yasağı alanına dahil edilmektedir. Ayrımcılık yasağı kapsamına kamu ve özel dahil tüm toplumsal kesimlerin aralarındaki ilişkiler kapsama alınmıştır.

• EŞitlik İlkesi

EŐitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, genellikle yan yana ve çođu kez de aynı Őeyi ifade etmek üzere kullanılır. Bu ilkelerin aynı ya da farklı olduğu konusundaki gürűş farklılığı, eŐitliđe yüklenen anlam farklılığından kaynaklanmaktadır.

EŞitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının aynı Şeyi ifade ettiğini savunan fikre göre, ayrımcılık yapılmadığı sürece eşitlik mevcuttur. Şekli eşitlik olarak ifade edilen bu eşitlik anlayışı, herkesin, tüm verili koŐullarıyla eşit olduğu varsayımından yola çıkar. Ayrımcılık yapılmadığı sürece, mevcut durumun korunmasını eşitliğin varlığı için yeterli sayar. Bunun nedeni, Şekli eşitlik anlayıŐısının ayrımcılığı münferit, istisnai bir vaka olarak görmesi, yapısal eşitsizlikleri göz ardı etmesidir.

Şekli eşitlik anlayışı, var olan uygulamalarda yapısal bir değişiklik öngörmez. Bu nedenle mevcut durumu korumaya yöneliktir. Şekli eşitlik anlayışı, verili bir eşitlik varsayımından yola çıktığından, ayrımcılığın yasaklanmasını zorunlu kılmakla birlikte, eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için geçici özel önlemler öngörölmesi yükümlölüğu getirmez. Sadece, geçici özel önlemler öngörölmesine izin verir.

Şekli eşitlik: Herkesin, tüm verili koŐullarıyla eşit olduğu varsayımından yola çıkan, eşit durumda olanların eşit muamele görmesini ve ayrımcılık yapılmadığı sürece mevcut durumun korunmasını eşitliğin varlığı için yeterli sayan eşitlik anlayışı.

Günümüzde yaygın şekilde kabul gören şekli eşitlik anlayışı, eşitliğin asgari ölçüsünü “kanun önünde eşitlik” ve “kanunların eşit koruma öngörmesi” şeklinde ifade eder. Bu yaklaşım, gerek uluslararası insan hakları belgelerinde gerekse ölkelerin iç hukuklarında egemen olan yaklaşımdır.

Şekli eşitlik anlayışı, gerçek eşitliğin sağlanması bakımından yetersizdir. Öncelikle bu anlayış, kişi ve kişi grupları arasında var olan eşitsizliklerin ortadan kaldırılması yükümlülüğünü öngörmez. İkinci olarak, farklı niteliklere sahip kişileri/kişi gruplarını, toplumun baskın gruplarının özellikleri gözetilerek konulmuş kurallara ve oluşturulmuş yapılara uymaya zorlar. Şekli eşitlik anlayışı çerçevesinde doğrudan ayrımcılığın yasaklanması yeterli olmaktadır.

Örneğin, engelli bir kişinin üniversiteye gidebilmesi, şekli eşitlik anlayışına göre eşitlik için yeterlidir. Oysa bu kişinin diğer kişilerin erişebildikleri eğitim araç ve gereçlerine ulaşma sorumluluğunun tamamen engelli kişiye yüklenmesi halinde, fırsat eşitliğinden bahsetmek mümkün değildir.

Gelenekçi olmayan bir eşitlik anlayışı farklılıkların gözetilmesini, toplumun bu farklılıkları yok saymayarak yeniden yapılanmasını ve kaynakların dağılımında adaletli olunmasını gerektirir. Maddi eşitlik anlayışı olarak ifade edilen bu anlayışta hedef, kişi ve kişi grupları arasındaki farklılıkların göz önünde bulundurulması ve onların eşit veya aynı varsayılmamasıdır. Maddi eşitlik anlayışı, “eşitlik” ile “aynılığın” bir ve aynı şey olmadığına altını çizer. Eşitliğin, farklılıkları göz ardı etmek yerine, onları gözetmekle sağlanabileceği üzerine inşa edilir. Bunun sadece doğrudan ayrımcılığın önlenmesiyle mümkün olmayacağı açıktır. Eşitliği sağlamakla yükümlü devletlerin aynı zamanda ayrımcılığın dolaylı biçimlerini önlemeleri ve eşitliği sağlamak üzere başka önlemler de almaları gerekir.

Maddi eşitlik: Kişi ve kişi grupları arasındaki farklılıkları olumlu yönde göz önünde bulunduran ve onları eşit veya aynı varsaymayan eşitlik anlayışı. Bu sayede mevcut eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için geçici özel önlemler gibi önlemler gündeme gelebilmektedir.

Eşitsizliklerin ortadan kaldırılması konusunda devletlerin yükümlölükleri söz konusu olunca, ikili bir ayırım yapmak şarttır. İlk olarak, devletin ayrımcılıktan kaçınma yükümlölüğü söz konusudur. Bu yükümlölük, sözleşmelerde ve yasal metinlerde “*her türlü tedbir*” ile ifade edilir. İkincisi ise kaçınmanın ötesinde, özel önlemler gibi bir dizi önlem alma yükümlölüğüdür. Bu şekilde ayrımcılıktan kaçınma şeklinde negatif bir yükümlölüğün yanında pozitif yükümlölükler de söz konusudur. Pozitif yükümlölüklerin bir kısmı ayrımcılığın önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına yönelik iken, geçici özel önlemler olarak anılan bir kısmı ise ayrımcılığın geçmişten gelen etkilerini ortadan kaldırarak eşitliği sağlamaya yöneliktir.

"Hepimiz eşitiz"

Ayrımcılığa dur de!

Ayrımcılıkla Mücadele

Ayrımcılık yasağına karşı mücadele, gerek Türkiye'nin taraf olduğu temel insan hakları sözleşmelerinde gerekse Avrupa Birliği (AB) müktesabatına uyum çerçevesinde ele alınmaktadır. Birleşmiş Milletler, 21 Mart'ı "Uluslararası Irk Ayrımcılığıyla Mücadele Günü" olarak belirlenmiştir. Devletler, uluslararası düzeyde ayrımcılığın önlenmesi için bazı yasal düzenlemeler yapmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi birçok uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ayrımcılık yasaklanmıştır.

Ayrımcılık yasağının özünde;

- Herkesin farklı olmasının doğal olduğu,
- Farklara rağmen herkesin haklarda ve onurda eşit olduğu,
- İnsanlar arasında onur ve haklar bakımından bir ast-üst ilişkisi olmadığı ilkeleri vardır.

Ayrımcılığın temel sebebi ön yargılardır. Önyargılarımız insanlara karşı olumsuz davranışlar sergilememize sebep olur. Kimi zaman gerçeklerin, hak ve özgürlüklerin önüne geçer. Ayrımcılığın önlenmesi yasalardan önce bizim davranışlarımızla sağlanabilir. Her bir insana bu konuda sorumluluk düşmektedir. Her tür ayrımcılığın ortadan kaldırılması için tüm insanların her şeyden önce “insan” ve ‘eşit” olduğunu bilmeliyiz. Bu anlayışla, toplumun bir üyesi olarak evde, okulda, mahallede, her yerde ayrımcılık içeren davranışlardan kaçınılmalı, ayrımcılık yapanlarla mücadele etmeliyiz.

Ayrımcılık ve Dil

Dil, geçmişin birikimlerini yarınlara taşıyan önemli bir iletişim aracıdır. Topluları bir arada tutma yetisine sahip olan dil tam tersi ötekileştirici bir işleve de sahiptir. Dil aracılığıyla, kültür ve toplumsal normlar, geçmişten bugüne taşırken sadece iyi, güzel ve erdemli olan yanları taşınmaz. Dilin içinde geçmişin acıları, korkuları, düşmanlıkları ve bu durumların getirdiği ilişkiler de vardır. Bu açıdan dil, iktidar ilişkilerinden sıyrılmış tarafsız bir iletişim aracı değildir ve hegemonyanın üretilmesinde önemli bir yere sahiptir. Tüm bu bağlamda dil; deyim, atasözleri ve seslenişler üzerinden geçmişin önyargılarını devam ettirerek ayrımcılığın yeniden üretilmesine hizmet etmekte ve bugünün ötekilerini yaratmaktadır. Kültürel normlar, yetiştirilme tarzı ve toplumsal önyargılar bilinçdışına o denli işliyor ki bazen farkında olmadan ayrımcılığı tekrar tekrar üretiyoruz.

Ayrımcı dil nedeniyle, hayatın herhangi bir yerinde cinsiyetiniz, etnik kimliğiniz, inancınız nedeniyle veya engelli olduğunuz için önyargılara kurban edilebilir, dışlanabilir; tüm başarılarınıza rağmen çeşitli sorunlar ve sıkıntılarla uğraşmak zorunda kalabilirsiniz.

Ayrımcı dil ve önyargılardan arınmış, gücünü sevgi ve saygıdan alan bir toplum kültürünün oluşması için atılması gereken ilk adım zihniyeti ve dili değiştirmektir. Zihniyet ve dil değişirse hayatta herkesin kendini eşit ve özgür hissedebildiği, bir parçası olmaktan mutluluk duyduğu sevgi ve saygı dolu mekanlar yaratılabilir.

Dilde Eşitlik Projesi

Dilde Eşitlik, Türkçe'de yer alan ayrımcılık atasözü, deyim, sözcük, söylem ve seslenişlerin kullanımını azaltmayı hedefleyen ve bu hedef doğrultusunda çalışmalar yapan bir projedir. Dilde Eşitlik, dilde ayrımcılık yaratan söz ve seslenişleri görünür hale getirir. Bunların anlamlarıyla beraber eşitlikçi alternatiflerini ortaya koyarak bir toplumsal farkındalık yaratır. Bu amaç için sosyal medya kanalları başta olmak üzere çeşitli medya ve iletişim araçlarını kullanır. Toplumda ayrımcılığın azaltılmasını dili sorunsal bir bağlamda ele alan Dilde Eşitlik, ötekileştirilen ve dışlanan insanlara ve gruplara yardım yollarını gösterir ve o kişi ve grupların daha güçlü bir hale gelmesine destek sunar.

Dilde Eşitlik, yaşamda kullanılan ayrımcı kelimeleri, bilinçdışına yerleşmiş ötekileştirici ifadeleri ve dışlayıcı davranışları düşünmeyi, bu söylem ve eylemlere yüklenen anlamları tartışmayı ve tartıştırmayı sonucunda da daha eşitlikçi bir dili yaratma iddiasıyla yola çıktı.

Dilde Eşitlik, ayrımcı niteleme, ifade ve önyargılara odaklanarak dil meselesini daha pratik bir kapsamda ele alıyor. Ayrımcı dilin geçmişte kalacağı, mutlu ve eşitlikçi yarınlar için bugünden mücadele veriyor.

Eşitlik, dilde başlar!

• 5N1K ile Dilde Eşitlik

Nedir?

'Dilde Eşitlik' Projesi, Türkçe'de ayrımcılık içeren deyim, atasözü gibi kalıplaşmış söz ve seslenişlerin tespiti ve eşitlikçi alternatiflerinin görünürlüğünün sağlandığı bir arşiv çalışmasıdır.

Niçin?

Ayrımcı, aşağılayıcı ve ötekileştirici söz, sözcük ve söylemlerin olmadığı eşitlikçi bir dil için...

Nasıl?

Bir literatür ve sözlük taraması sonucunda elde edilen verilerin arşiv haline getirilmesi ve çeşitli platformlarda görünürlüğünün sağlanmasıyla...

Nerede?

Başta Türkiye olmak üzere Türkçe konuşulan her yerde...

Ne zaman?

'Dilde Eşitlik' Projesi, 1 Ekim 2020 ve 14 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Kim?

'Dilde Eşitlik', dezavantajlı grupların yaşadığı sorunların görünür kılınmasına yönelik 'Sıfır Ayrımcılık Derneği' tarafından başlatılan burs programı kapsamında Avrupa Konseyi, Olof Palme Center International ve ABF'nin desteğiyle gerçekleştirilen bir projedir.

Türkçe'de Ayrımcı İfadeler

Dilde Eşitlik olarak eşitlikçi bir dil için yaklaşık 20 binin üzerinde atasözü, deyim ve seslenişi inceledik. İncelediğimiz bu ifadeler arasından 500 kelimelik bir arşiv oluşturduk. Oluşturduğumuz arşivi cinsiyet ayrımcılığı, din/inanç ayrımcılığı, etnik/ırk ayrımcılığı gibi alt başlıklar altında kategorilere ayırdık.

Öne çıkan söz ve seslenişleri ilerleyen sayfalarda bulabilirsiniz. Çok daha fazlası için dildeesitlik.com'a bakabilirsiniz.

Ayrımcı Atasözleri

• Cinsiyet Ayrımcılığı İçeren Atasözleri

- ✘ Alma uzun saçının ahını, gökten indirir şahini
- ✘ Aşı pişiren yağ olur, gelinin yüzü ağ olur
- ✘ Beş tavuğa bir horoz yeter
- ✘ Horoz ne kadar öterse ötsün, civciv tavuğun dıkdıkına bakar
- ✘ İhlamurdan odun olmaz, beslemeden kadın olmaz
- ✘ İyi ipek kendini kırdırmaz, iyi avrat kendini dövürmez
- ✘ İzmir'in havasıyla kızına güven olmaz
- ✘ Kadın gavurdur, Müslüman anasıdır
- ✘ Kadının hükmettiği evde mutluluk olmaz
- ✘ Keseye kadın eli girerse bereketi gider
- ✘ Kızın mı var derdin var
- ✘ Kız kocaya, oğlan hocaya
- ✘ Mürvetsiz adam, suyu çekilmiş değirmene benzer
- ✘ Oğlan olsun deli olsun, ekmek olsun kuru olsun
- ✘ Oğlunu seven hocaya, kızını seven kocaya verir
- ✘ Tarlanın taşlısı, kızın saçlısı, öküzün başlısı
- ✘ Varsa eşin rahattır başın, yoksa eşin zordur işin
- ✘ Yol üstüne bostan ekme el için, kocalıkta avrat alma el için

Ayrımcı Atasözleri

• Din/İnanç Ayrımcılığı İçeren Atasözleri

Gavur, gavurluğunu yapar

Huylu huyundan vazgeçmez

Kötüden kötülük gelir anlamında kullanılan ayrımcı bir deyiş

Gavurun ekmeğini yiyen, gavurun davulunu (kılıcını) çalar

At sahibine göre kişner

Kişi, inançları ayrı da olsa, geçimini sağlayan kimsenin yanlısı olur, ona hizmet eder

Hacı sandığımızın haçı koynunda çıktı

Ak sandık, kara çıktı

İyi sandığımız kişinin gerçek kimliğini gizlediği, kötü bir kimse olduğu anlaşıldı

Sonradan görme, gavurdan dönme

Sonradan görme

Sonradan görmeler fazla iyi niteliklere sahip değildir

Yahudi züğürtleyince eski defterleri açarmış

Müflis tüccar eski defter karıştırır

Varlığını, gücünü ve gençliğini kaybeden kişiler, geçmişteki güzel günlerini anarak mutlu olmaya çalışırlar

Yaz yağmuru yalancı olur, abdal kızı dilenci olur

Yaz yağmuru yalancı olur

Yaz yağmurunun kısa süreli olur

Ayrımcı Atasözleri

• Etnik/İrk Ayrımcılığı İçeren Atasözleri

Abdal ata binmiş, bey oldum sanmış

Şalgam aşa girince yağ oldum sanır

Görmemiş kişi, rastlantı olarak layık olmadığı bir duruma kavuşursa bu durum kendisinin hakkıymış gibi böbürlenir

Ağaçtan maşa, Kürt'ten paşa olmaz

Eski düşman dost olmaz

TDK: Birçok nedenin birbirini izlemesiyle sürüp gelmiş olan eski düşmanlık, dostluğa dönüştürülemez

Arap eli öpmekle dudak kararmaz

Baş sallamakla kavuk eskimez

Başkasına saygı göstermekle kişinin değeri azalmaz

Çingene ciğer pişirir, yemeden karnını şişirir

Ateşe vursa duman vermez

Cimri kişiler, para harcamaktan o kadar korkar ki; pişirdiği yemek bitmesin diye yemeden doyduğunu söyler

Mert Çingene hırsızlığıyla övünür

Su-i misal emsal olmaz

Kötü örneklerle övünülmemelidir

Tatarın kılavuzu ihtiyacı yoktur

Tereciye tere satılmaz

Yapacağı işi çok iyi bilen kimselere başkalarının yardım etmesi gerekmez

Ayrımcı Deyimler

• Cinsiyet Ayrımcılığı İçeren Atasözleri

Adam değilsin

Düzgün davranmıyorsun

Adamına göre

İnsanına göre - kişisine göre

Aslan gibi kadın

Ciddi olan – Sorumluluk sahibi olan

Baba parası

Aile parası, aile serveti

Babalar gibi

Rahatça, zorlanmadan, dilediğim gibi

Er meydanı

Mücadele alanı

Erkekliğe sığmamak

İnsana yakışmamak

Kadınlık yapmak

Eş olmak

Sözünün eri

Sözünü tutan, sözünün arkasında duran

Ayrımcı Deyimler

• Cinsiyet Ayrımcılığı İçeren Deyimler

Adamakıllı

Düzgün şekilde

Balık adam

Dalgıç

Centilmen - Leydi

Saygılı, kibar

Devlet baba

Devlet, iktidar, siyasi güç

Babalar gibi

Rahatça, zorlanmadan, dilediğim gibi

Hanım hanımcık

Terbiyeli

Hin oğlu hin

Kötüniyetli, fesat, cingöz

Karım - kocam

Eşim

Kız kurusu

Evlenmemiş, evlenmeyi tercih etmemiş

Ayrımcı Deyimler

• Din/İnanç Ayrımcılığı İçeren Deyimler

Çıfıt çarşısı gibi - Çingene çergesi gibi

Çarşamba pazarı

TDK: Her şeyi karmakarışık ortada olan yer

Gavur orucu gibi uzamak

Sakız gibi uzamak

Bir iş gereğinden çok sürmek, sürüncemede kalmak

Çingene ciğer pişirir, yemeden karnını şişirir

Ateşe vursa duman vermez

Cimri kişiler, para harcamaktan o kadar korkar ki; pişirdiği yemek bitmesin diye yemeden doyduğunu söyler

Havraya çevirmek

Panayır alanı

Düzensiz, gürültülü toplantı

Papaza dönmek

Saçı sakalı birbirine karışmak

Saçı ve sakalı uzamak, darmadağın olmak

Yahudi pazarlığı

Çekişe çekişe pazarlık

TDK: Alıcının bir şeyi çok ucuza almak, satıcının çok pahalıya satmak için yaptıkları sıkı yapılan pazarlık

Ayrımcı Deyimler

• Etnik/İrk Ayrımcılığı İçeren Deyimler

Acem kılıcı gibi iki yanı da kesmek

Ne şiş yasin ne kebab

İki tarafı da aynı anda desteklemek

Agop'un kazı gibi yutmak

Yalayıp yutmak

Önüne konulan her yemeği çabuk yemek

Ahfeş keçisi gibi baş sallamak

Emme basma tulumba gibi baş sallamak

TDK: Söylenen sözü anlamadan kafa sallayarak onaylamak

Kürt balta ile saat onarır

Şaşkın suçlu derdini mübaşire anlatır

İşini bilmeyen kişi hatalar yapar

Kürt çalar Çingen oynar

Kim kime, dum duma

Kimsenin kimseyle ilgilenmediği, her şeyin çok karışık bulunduğu bir durum

Senin bu yaptığını Yunan gavuru bile yapmaz

Bu yaptığını insana düşmanı bile

İşlediğin kabahati, en kötü insan bile yapmaz

Ayrımcı Seslenişler

• Cinsiyet Ayrımcılığı İçeren Seslenişler

Adamdan saymak

Değer vermek, dikkate almak, sözüne değer vermek

Adamını bulmak

İşin ehlini bulmak

Anası, danası, vanası

Sülale

Baba parası

Aile parası, aile serveti

Babalar gibi

Rahatça, zorlanmadan, dilediğim gibi

Er meydanı

Mücadele alanı

Erkeklik sende kalsın

Büyükük sende kalsın

Halk adamı

Halk insanı, bizden biri, içimizden biri

Karı ağızlı

Geveze, dedikoducu, konuşkan

Ayrımcı Seslenişler

• Din/İnanç Ayrımcılığı İçeren Seslenişler

Bugün pazar, gavurlar azar

Müslüman olmayan insanları aşağılama amacıyla kullanılmakta

Çıfıt* - Eğer uyumazsan, çıfıt gelir seni iğneli beşiğe yatırır

Yahudileri aşağılamak için kullanılan sesleniş
*TDK: 1. Yahudi, 2. Hileci, düzenbaz

Papazın kızı*

Seks işçisi

*Kadın argosunda kullanılmaktadır

Sarı Yahudi

Pinti

Paraya düşkün kişi

Ayrımcı Seslenişler

• Etnik/İrk Ayrımcılığı İçeren Seslenişler

Anlamadın mı Andavalı

Tarihi Roma İmparatorluğuna uzanan günümüzde Niğde'de yer alan yerleşim yeri.

Apaçi

Bir Kızılderili kabilesi ismi olan Apaçi, günümüz argosunda "çakma", "özenti" anlamında kullanılmakta

Fotoğrafın Arabı

Fotoğrafın negatifi anlamında kullanılan ırkçı bir söz

Gündüz feneri

Siyahileri aşağılamak için kullanılan bir söz

Keko

Kürtçe'de ağabey, büyük erkek kardeş anlamına gelen kelime, kişileri aşağılama amacıyla kullanılmakta

Kılıç artığı

Savaş ve katliam sonrasında sağ kalanlar için kullanılan ifade

Laz akılı

Karadenizlileri aşağılamak amacıyla kullanılan sesleniş

Rum tohumu

Rumları dışlamak için kullanılan bir tabir

Yamyam

Siyahi insanlara yönelik aşağılayıcı sesleniş

Kaynakça

- Gül, İdil I., Karan Ulaş, Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Şubat 2011
- **Çetinkaya Hukuk Bürosu Booklet 2014/2, Ayrımcılık Nedir, Ne Değildir?, İstanbul, Mart 2014**
- Aslan Ahmet, Ayrımcılık Nedir?, perspektif.eu, 20 Haziran 2020
- **Aksaç Gizem T., Akdağ Arzu Ş., Ayrımcılık ve Engelli Hakları, Engelli Kadın Derneği, Ankara, Mayıs 2015**
- Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik, tihek.gov.tr
- **Ayrımcılık, amnesty.org.tr**
- Haçan Emre, Ayrımcılık mı Dilden Çıkar, Dil mi Ayrımcılıktan?, bianet, 2 Temmuz 2016
- **Görseller: freepik.com**

Irkiçılığa
hayır!

Daha fazlası ve detaylı bilgi için web sitemizi ziyaret edebilirsiniz.

Broşürü geliştirmek ve düşüncelerinizi paylaşmak için:

 info@dildeesitlik.com

 dildeesitlik.com

 [dildeesitlik](https://www.facebook.com/dildeesitlik) [dildeesitlik](https://twitter.com/dildeesitlik) [dildeesitlik](https://www.instagram.com/dildeesitlik)